

Владислав Шумлянський
доктор геол.-мінер. наук,
професор,
професор Волинського
інституту економіки і
менеджменту,
м. Київ

ВИДАТНІ УКРАЇНСЬКІ ВЧЕНІ-ЛІКАРІ

ОЛЕКСАНДР І ПАВЛО ШУМЛЯНСЬКІ

У 2008 році сповнилося 260 років з дня народження **Олександра Михайловича Шумлянського** — видатного українця, відомого вченого кінця XVIII ст., засновника російської гістології — науки про тканини багатоклітинних тварин і людини або, як її ще називають, мікроскопічної анатомії.

Шукаючи родинні корені Олександра Шумлянського і заглиблюючись у століття, доходимо висновку, що всі Шумлянські пішли від галицьких бояр, які володіли селом Шумляни в Опіллі (тепер Тернопільська область) [5]. Цей великий рід відомий в XVII-XVIII ст. своїми єпископами: греко-католицькими Львівським, Луцьким, Холмським, православними — Мінським і Переяславським. Більшість інших чоловіків шляхетського роду Шумлянських — належали до військових, не обтяжених майном. Тому після поділу України між Польщею і Росією (1667 р.), а потім між Росією і Австро-Угорською імперією (1772 р.), багато з них зовсім збідніли і стали козаками, пізніше — навіть ремісниками або дрібними службовцями.

Олександр Михайлович Шумлянський народився в 1748 р. в селі Мала Будища, поблизу містечка Опішні на Полтавщині. Батько його, Михайло Шумлянський, був козаком і мав нижній офіцерський чин значкового товариша [1]. Треба зауважити, що такий

чин звичайно давали синам козацької старшини, аби вони з часом могли посісти вищі посади.

Мати Олександра Михайловича — Марина Семенівна теж належала до відомого роду: її брат Василь Семенович Могилянський був полковим суддею Полтавського полку, родич її — **С.Г. Миславський** (1736-1796) — викладачем філософії і ректором Києво-Могилянської академії, а потім — митрополитом Київським і Галицьким. З листів О.М. Шумлянського відомо, що, крім молодшого брата Павла — теж знаного лікаря, він мав сестру, а також двоюрідних братів — Івана Андрійовича та Якова Андрійовича, досить впливових урядовців.

Між тим, родина козака Михайла Шумлянського була бідною, як пише анонімний біограф Олександра Михайловича [4]. Бідність переслідувала братів Олександра і Павла майже усе їхнє життя. Це не завадило їм, як і іншим козацьким дітям, вступити до Києво-Могилянської духовної академії: Олександр — в 1758 р., а Павлу — на два роки пізніше. Тут їх матеріально підтримував викладач філософії, а потім ректор С.Г.Миславський. Вчилися вони відмінно, а після закінчення навчання, кожний свого часу, вирішили стати лікарями. Медичні школи існували при різних шпиталях у Петербурзі, але грошей для навчання в Олександра Михайловича не було, а отримати казенну стипендію було над-

то важко. Добре, що в Києво-Могилянській академії якісно навчали іноземним мовам. У 1772 р. Олександр Михайлович влаштувався перекладачем у Московський архів при Державній колегії закордонних справ. Зарплата в архіві була невеликою, й Олександр Михайлович вечорами перекладав на російську мову твір німецького поета і літератора **Х. Геллerta** “Утешительные рассуждения против немощной и болезненной жизни”, виданий 1773 р. Московським університетом. Це дозволило йому накопичити трохи грошей, і вже в березні 1773 р. він вступив волонтером, тобто без казенної платні й утримання, в медичну школу Санкт-Петербурзького Адміралтейського шпиталю. Допомогли давні зв'язки з українською шляхтою та українськими вченими, зокрема **М.Терехівським** та **Н.Амбодиком** [2].

Здібності О.М. Шумлянського дозволили йому вже за рік навчання, тобто в 1774 р., отримати звання підлікаря з зарплатнею майже 120 рублів на рік. У вересні 1776 р. він закінчив навчання (замість звичайних 5-7 років) і був залишений у шпиталі на посаді лікаря, але на тій же “підлікарській” зарплатні. Працюючи майже рік лікарем шпиталю, він шукав можливості підвищити свою кваліфікацію, але в Росії не було вищих навчальних медичних закладів.

Тут якраз із-за кордону повернувся земляки Нестор Амбодик та Мар-

тин Терехівський, які вивчали медицину за рахунок стипендії *Є.Д. Голіциної-Кантемир*. Ця стипендія була утворена в 1769 р., щоби один раз на шість років надсилати за кордон “для акушерському делу обучения трех природных россиян” [1]. Земляки посприяли О.М.Шумлянському отримати стипендію для навчання в Страсбурзькому університеті. У серпні 1777 р. він збирався до Німеччини, але сильний шторм примусив судно затриматись у Кронштадті. Не гаючи часу, О.М.Шумлянський почав вивчати курс анатомії людини в Кронштадтській шпитальній школі під керівництвом М. Терехівського та Н. Амбодика. Навесні 1778 р. Олександр Михайлович нарешті поплив із Кронштадта до Німеччини, звідки попрямував до Страсбурга, де навчався в університеті з весни 1778 р. до кінця 1782 р. Його атестати з відмінними оцінками університет надсилав князю *Д.М. Голіцину*, який був головою фонду, що надав стипендію О.Шумлянському. Згідно з умовами фонду Олександр Михайлович вивчав, головним чином, акушерство, яке було добре поставлене в Страсбурзькому університеті. Тут він заприятелював з *Іллею Руцьким*, разом із яким приїхав з Росії до Страсбурга. Ілля Васильович, хоч і був роком на десять старшим від О. Шумлянського, теж вийшов з України, де закінчив Києво-Могилянську духовну академію. В Страсбурзі вони разом навчалися і разом розважалися, як це личить студентам. Не забували і про дівчат. Досить навести уривок з листа О.Шумлянського І. Руцькому, хоч і писаного вже пізніше з Відня: “Згідно з Вашою порадою я не втрачаю нагоди, коли можна освіжити після праці мій втомлений дух. І сказати Вам правду, тут достатньо красунь і після Парижа. Скажу більше, — я живу в своє задоволення, нічого не втрачаючи, нічим не ризикуючи і не відмовляючись від своїх обов'язків. Згадайтеся, що це!” Зважаючи на свій вік, І. Руцький намагався якнайскоріше отримати докторський диплом і повернутися додому. Він присвятив себе практичному акушерству і вже в 1780 році захистив докторську дисертацію. В 1781 р. він був призначений молодшим доктором в Петербурзький Адміралтейський шпиталь, а в 1782 р. — професором Московської акушерської школи з зарплатнею 600 рублів на рік. Це дозволило йому матеріально допомагати О.М. Шумлянському після закінчення ним навчання в Страсбурзькому університеті.

Олександр Михайлович, на відміну від свого приятеля, присвятив себе

кропітким науковим дослідженням. Він розробив цілком оригінальний новий метод ін'єкцій сечових каналців та кровоносних судин нирок, дав найдокладніший для того часу опис гістологічної будови нирок. Ця важлива медико-біологічна проблема була до його праць у стані безнадійної плутанини.

Суттєве для практичної медицини питання мікроскопічної будови і фізіології нирки протягом цілого століття до О.М.Шумлянського обговорювали анатоми і фізіологи. Точніше, тривали суперечки щодо правильності двох антагоністичних теорій, висунутих у XVII ст. *Мальпігі* та *Рюїшем*. Ці теорії виявилися помилковими. Шумлянський з'ясував, що так звані Мальпігієві тільця є не залозами, як тоді вважали, а судинним клубочком (*glomerulus* — термін, запропонований Шумлянським), що ці *glomeruli* мають навколо себе оболонку (“некаторую кільцевидную границу”). Цю оболонку сучасні гістологи називають “боуменовою капсулою”, яку тільки через 60 років описав *Вільям Боумен* (William Bowman, 1816-1892). Він працював уже з новим ахроматичним мікроскопом і користувався досконалішою мікроскопічною технікою. З того часу Боумену за кордоном приписують усю честь відкриття мікроскопічної структури нирок і заснування наукової фізіології нирки. Між тим, Боумен не був плагіатором. На першій сторінці своєї наукової праці, яку видав 1842 року, він пише: “Шумлянський підтримував досконаліший (ніж Мальпігі і Рюїш — *авт.*) погляд на зв'язок між мальпігієвими тільцями і нирковими каналцями і надав на-

віть ідеальну діаграму цього зв'язку, яка доводить, що він дуже добре уявляв фактичний стан речей. Проте внаслідок значної помилки у відносних розмірах цих тільць і ниркових каналців (як вони показані на його малюнку — *авт.*) деякі запідозрили, що його опис не був заснований на справжніх спостереженнях, — догана, на яку він, очевидно, мало заслуговує”. Ці сечові каналці з їхніми петлястими загинами теж значно пізніше описав *Генле* (Jacob Henle, 1809- 1885), і вони дістали його ім'я, а не першого їх відкривача Шумлянського [2]. Тим не менш, О.М. Шумлянський беззаперечно довів, що сечові каналці не сполучаються з артеріями або венами і надав ще кілька важливих зауважень щодо будови нирок.

Ці відкриття О.М.Шумлянського були настільки добре обґрунтовані, що вчені відразу визнали їх як очевидні. Видатний анатом того часу *І. Маєр* (I. Mayer) у своїй восьмитомній праці, що вийшла у Берліні, декілька разів посилається на працю нашого земляка про будову нирок. Він підкреслював, що Шумлянський найточніше, порівняно з іншими дослідниками, описав будову нирок. Крім того І. Маєр використовував у своєму анатомічному атласі гравюри з дисертації Шумлянського. Приятель О.М.Шумлянського, славетний російський інфекціоніст і наш земляк *Данило Самойлович* у своєму листі до Діжонської академії, опублікованому в Парижі за рік після виходу у світ дисертації, писав про неї: “Дисертація Шумлянського про будову нирок з таблицями його власної роботи принесла йому велику славу”. В 1788 р. докторська дисертація Шум-

Медичні інструменти XVIII ст.
(Національний музей медицини, м. Київ)

Мікроскоп XVIII ст. (Національний музей медицини, м. Київ)

лянського була знову перевидана у вигляді окремого трактату і стала широківідомою та визнаною в Європі [1] (в період 1783-1803 рр. вийшло 18 схвальних рецензій на цю роботу; згадували про неї і в XIX ст.).

Вважаємо, що О.М.Шумлянський добре уявляв вагомість своїх досліджень і ту роль, яку відіграла його дисертація в медицині. Недарма він написав на титульній сторінці дисертації свою національність: не росіянин, не малорос (бо не було ще назви “українець” у Росії), а Полтаво-рос.

Після захисту дисертації Олександр Михайлович хотів ще на рік затриматись у Західній Європі для подальшої спеціалізації в акушерстві, попрацювати у відповідних закладах Англії, Франції, Німеччини й Австрії. Він звернувся з проханням до Державної медичної колегії, яка опікувалась медичною освітою та лікарською допомогою в Росії. Але виділених йому

грошей, як він писав, ледве могло вистачити “на повернення до Росії прямою дорогою”. Лікарі-українці, які працювали в Москві та Петербурзі, не тільки дали необхідну суму, а натиснули також на німця **Фрезе**, директора Петербурзького повивального дому, щоб він надав Шумлянському гроші для закупівлі в Австрії та Німеччині навчальних посібників для школи повитух при повивальному домі. Фрезе пообіцяв також надати О.М.Шумлянському місце викладача у цій школі після його повернення в Росію.

На початку січня 1783 р. Олександр Михайлович приїхав у Париж. Після доповіді в Музеї мистецтв, наук і літератури його обрали членом-кореспондентом цього відомого Музею. Але грошей, отриманих з Росії, все ж було небагато, і вже в середині лютого О.Шумлянський виїхав з Парижа. За місяць він дістався Відня, де залишався до вересня, вправно працюючи під

керівництвом професора **Штола** у Гишпанському шпиталі. Залишивши Відень, Олександр Михайлович попрямував в місто Касель в Німеччині, де перебував до середини лютого 1784 року, де йому випало працювати не в царині науки, а в торгівлі, закуповуючи медичний інвентар і навчальні посібники для Повивального дому. На Англію вже грошей не вистачило, і в кінці березня 1784 р. Олександр Михайлович повернувся в Петербург.

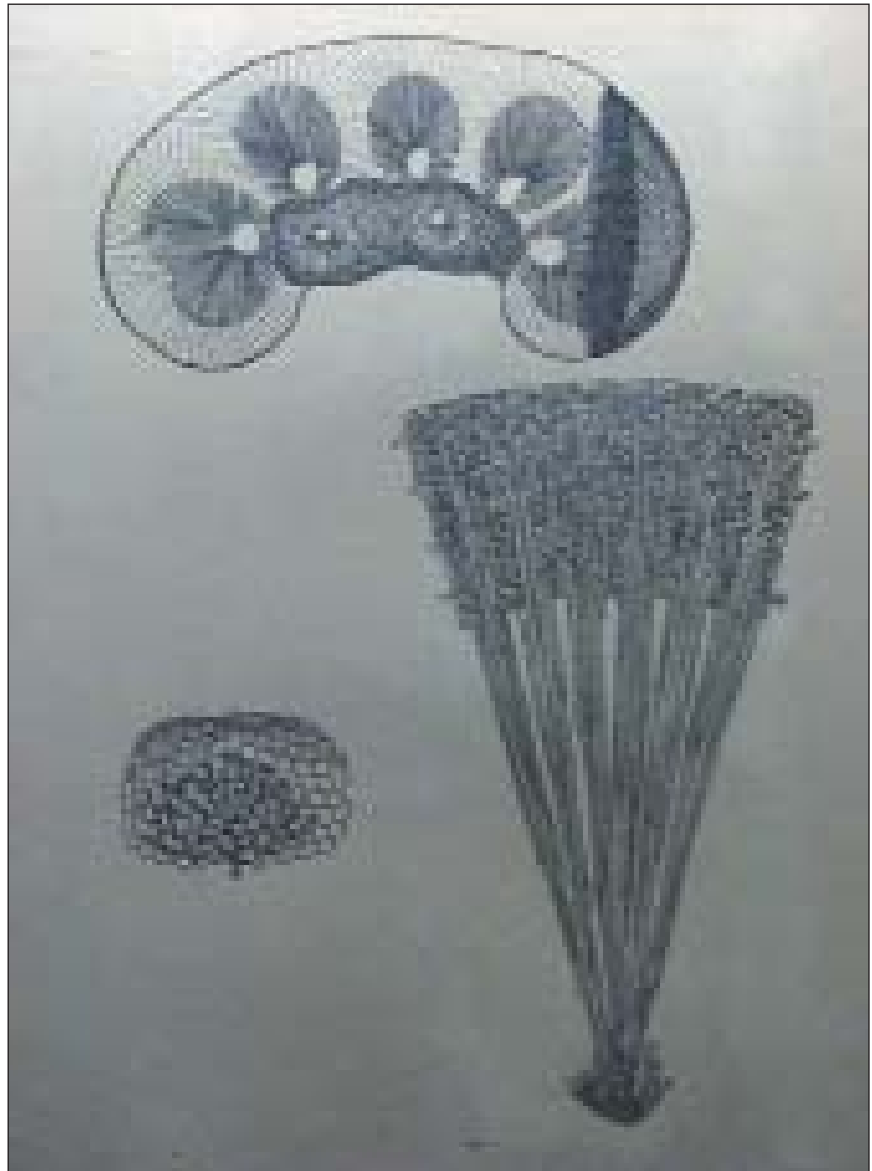
Шість років він прожив за кордоном. Ще в Страсбурзі до нього доходили чутки про боротьбу між німцями, які в екатерининські часи посіли чільні місця в російській науці, зокрема в медицині, і видатними російськими (переважно вихідцями з України) науковцями та лікарями. Знаного лікаря і педагога **П.І. Погорецького** за викладання російською мовою відправили у відставку, переслідували М.М. Терехівського, який “воював” із німцями у Колегії, тримали в бідності талановитих лікарів і анатомів **Руцького**, **Карпінського** та інших.

Але ж Олександр Михайлович після захисту докторської дисертації став широко відомим у Західній Європі, був обраний членом-кореспондентом Паризького музею мистецтв, наук і літератури. Фрезе обіцяв йому місце викладача в акушерській школі, хай не дуже дохідне, але для початку і це було б непогано. Зустріли О.Шумлянського в Петербурзі досить привітно. “*Що стосується наших старійшин, всі приймають мене дуже ласкаво і, здається, один перед одним намагаються мені допомогти... Якщо словам кожного вірити, то без місця мені не бути. Одна для мене трудність — обрати це місце за моєї прихильності*”, — писав О.М. Шумлянський одному зі своїх друзів.

Насправді ж для нього почалися важкі часи. Директор Повивального дому Фрезе не виконав своєї обіцянки. Він віддав місце викладача австрійцю Моренгейму, який не мав докторського диплома, але добре “вписався” в коло недоброзичливців. Витративши залишки суми, яка була надана йому на закордонну поїздку, Олександр Михайлович знову був змушений користуватися матеріальною підтримкою своїх друзів. В цей час стипендію для навчання у Страсбурзькому університеті отримав Павло, молодший брат Олександра Михайловича. За його проханням Олександр надіслав листа своєму професору у Страсбурзі **Х.-В. Коху**, в якому писав: “З дитинства він навчався у Київській академії латини й літератури, і ось уже десять років, як він є на служ-

бі в різних полках як хірург”. Павло Михайлович успішно навчався в Страсбурзькому університеті до 1789 року, коли захистив докторську дисертацію.

Призначення О.М.Шумлянського на роботу залежало від членів Медичної колегії. Один із них, німець Юрій Данилович Гамен, хоч і зверхньо ставився до російських лікарів, вирішив, що неодружений Олександр Михайлович, якому вже виповнилось 36 років, може скласти добру партію для його перезрілої дочки. Але це не входило до планів О.М. Шумлянського. Між тим пішли плітки. В одному зі своїх листів другу Олександр Михайлович пише: “Дружина пана Тихорського продовжує мене ганьбити, називаючи мене “зятєм Гамановим”. Фома Трохимович Тихорський, теж член Медичної колегії, був лютим ворогом Гамена, захищаючи інтереси російських лікарів. Але плітки зробили свою справу, і він чинив перепони О. Шумлянському, як майбутньому “зятю” Гамена. Олександр Михайлович був у розпачі. У серпні 1784 р. в листі до Іллі Руцького він пише: *“Коли я бачу усі підступи наших співбратів, то, беручи до уваги довге і тяжке мовчання моєї долі, мій вік, моє становище, я майже недалекий від того, щоби відразу ж вирішити свою долю, віддалившись від скучного цього буття, від цього сумного хаосу”*. Він думав про те, щоб поїхати в якусь глибоку провінцію як рядовий лікар [1]. *“Мене постійно турбують з питанням про одруження пан і особливо пані Тихорська. З усіх боків будують пастки, щоб мене до цього примусити. Я думаю, що втеча буде найкращим*

Малюнок із докторської дисертації О.М. Шумлянського 1788 р.

Титульний лист першого видання дисертації О.М. Шумлянського "Про будову нирок" (1782)

способом позбавитись цього. Що Ви про це скажете?” — звертався О. Шумлянський до свого московського приятеля.

Тут якраз надійшла пропозиція від старого знайомого М.М. Терехівського: він запропонував разом поїхати за кордон для знайомства з постановою навчання у вищих медичних школах різних держав Західної Європи. Ця поїздка була організована урядом за пропозицією Президента Медичної колегії П.В.Завадовського, який обіцяв Олександру Михайловичу по поверненню місце завідувача кафедри акушерства в Калінкінському хірургічному училищі. Це і примусило Олександра Михайловича погодитись на поїздку, хоча він дуже не хотів. Своему приятелю І.Руцькому він писав: *“Коли я думаю про те, що час мій минає і що я стаю старим, зовсім не маючи змоги насолоджуватися радощами життя, мене охоплює відразу при*

думці, що необхідно знову мандрувати в чужі краї”. Все ж таки виїхали разом за кордон в середині березня 1785 р. Майже півтора року наші земляки їздили по Європі, відвідуючи університети. Вони знайомилися з програмами, планами навчання, правами та обов'язками професорів і студентів медичних факультетів, відвідували лекції видатних професорів-медиків, працювали в клініках. Останні сім місяців вони провели в Англії, де О.М.Шумлянський був змушений вивчати англійську мову: *“Я знаходжусь тепер в числі школярів, вчуся пізнавати, як неприємно в мої роки займатися граматикою і особливо англійською”*, — писав він Ф.М. Катранівському [3].

Поїздка добігала кінця, треба було писати звіт і пропозиції щодо поліпшення медичної освіти в Росії. Олександр Михайлович сподівався, що вони разом напишуть необхідні папери,

але Мартин Матвійович сказав, що кожний буде писати окремо. Коли ж О.Шумлянський подав йому написане, як керівнику поїздки, М.Терехівський привласнив його працю, поставив свій підпис під пропозиціями О.Шумлянського. Це стало причиною сварки. В пояснювальній записці про відрядження за кордон вже на початку 1787 р. О.М.Шумлянський написав, що М.М.Терехівський, отримавши наказ повертатись у Росію, сказав йому, “що він з ним їхати не має наміру і запропонував обрати, чи залишатись у Лондоні, чи повертатись на батьківщину шляхом, який сам собі оберє”. Так що в середині серпня 1786 р. О.Шумлянський повернувся до Петербурга через Голландію і Пруссію. В Росії його спіткав новий удар: 2 жовтня 1786 р. в Москві помер його найкращий друг Ілля Васильович Рущкий. А тут ще і М.Терехівський постарався, щоб Медична колегія увесь час відтягувала його призначення в Калінкінське училище. За матеріалами відрядження він опублікував анонімну брошуру “Мнение одного истиннолюбца о поправлении наиболее полезнейшей для людей науки” (надруковано в СПб, 1787 рік). Засадничим завданням медицини, на думку О.Шумлянського, є боротьба за продовження життя людини. Він розумів, що медик мусить бути перш за все високоосвіченою людиною, мати всебічну освіту.

Великої ваги надавав О.Шумлянський вивченню фізіології та патологічної фізіології, пропонуючи вивчати їх не лише на людині, але і на тваринах, називаючи першу ученням про “здорове життя людини”, а другу — наукою “о поврежденном действии жизненных сил и орудий телесных, т.е. о болезненных припадках”. Вже тоді О.Шумлянський відзначив роль психічних факторів у виникненні та лікуванні хвороб. Він пропонував показувати “действия страстей в теле человека, в жизни его необходимых, полезных” і писав “о страстях душевных для жизни вредных”. На противагу широко розповсюдженому у той час поділу лікувальної справи на терапію та хірургію, О.Шумлянський підкреслював у своїх працях єдність терапії та хірургії і потребу всім лікарям вивчати обидві дисципліни.

Слід зауважити, що в Європі на цей час хірургією опікувались не лікарі, а цирульники. Навіть у 1798 році хірургія та медицина були настільки роз’єднані, що Ерфуртська академія видала премію в розмірі 20 дукатів автору, який стверджував, що хірургія не має права називати себе галуззю

медицини [2]. Виступ О.Шумлянського підтримали земляки, українські вчені-медики, що сприяло розвитку медичної освіти в Росії.

Між тим грошей для життя не вистачало, і Олександр Михайлович знову усівся за літературну працю. В 1787 році він видав у своєму перекладі книгу французького лікаря *Tuco* з гігієни розумової праці. Почекавши вісім місяців місця в Калінкінському училищі, він дізнався, що на це місце призначили ризького лікаря Йогана Лобенвейна, який не мав докторського ступеня. Але місце залишалось вільним ще три місяці, бо Лобенвейн не схотів приїхати до Петербурга. На кафедру акушерства нарешті був призначений звичайний лікар Томас Гофман, який приїхав з Гамбурга.

У цей важкий для Олександра Михайловича час його врятувало кохання. Він закохався у Катерину Любимівну Імбер, французенку, яка була фактичною дружиною екатерининського вельможі, посла Росії в Константинополі Я.І.Булгакова, від якого мала двох синів. Катерина відповіла йому взаємністю, і справа йшла до одруження. Бідний, як церковна миша, Олександр Михайлович дуже непокоївся майбутнім. Він писав своїй нареченій: “...після блискучого життя, яке Ви вели, чи могли б Ви звикнути до життя більш помірному? Чи будете терпіти Ви людину, ... яка не полюбає блиску, яка небагата і, можливо, ніколи багатію не буде, оскільки вона любить прямоту і не володіє і ніколи не володітиме спритністю, необхідною, щоби йти звичайним шляхом, який веде до багатства?... людину, у якої нема становища у суспільстві, і яка мало цим турбується, тому що щастя своє шукає не в титулі?...”

Одруження з Катериною, що мало відбутися незабаром, примусило його енергійно взятися до пошуків роботи. Довідавшись про звільнення в Московській шпитальній школі кафедри патології і терапії, він вирішив відмовитися від давньої мрії про роботу в акушерстві, й намагався отримати цю кафедру. Державна медична колегія задовольнила його прохання, бо таким чином він, нарешті, міг залишити Петербург. На посаді завідувача кафедри Олександр Михайлович отримав високу на той час зарплатню 1000 рублів на рік і зміг матеріально допомагати молодшому брату.

У 1789 р. Павло Шумлянський захистив докторську дисертацію в Страсбурзькому університеті і за порадою брата теж зібрався помандрувати Західною Європою, підвищуючи кваліфікацію в різ-

них університетах. Але Російська держава надала йому на це тільки сто рублів, якими він повернув борги. На прохання брата, його колишній професор Х.-В. Кох позичив Павлу 600 ліврів, вексель на які Олександр Михайлович погасив до кінця 1789 р. Кох писав: “Я зобов’язаний виявити йому справедливість: на іспитах, які він складав, і в дисертації, яку він захищав, він проявив себе так, як і треба було від нього чекати, до найбільшого задоволення публіки”. Дисертація, яку захистив Павло Михайлович, мала назву “Про непосредные причины местного запаления” і викликала великий інтерес не тільки в Росії, а й за кордоном. За рік, після іспиту в Державній медичній колегії, він став молодшим лікарем Петербурзького сухопутного шпиталю, а з початку 1793 р. — професором анатомії і хірургічного училища [6]. Вже в кінці лютого він пише брату Олександру: “Брат наш Яків Андрійович був дуже добре прийнятий п. Президентом (Андрієм Йосиповичем Закревським — авт.). Він дуже хоче допомогти, напишіть йому. Він завжди запевняв мене, що швидко витягне мене з цього сумного місця перебування, бо, справді, тут, як у засланні, і насправді це майже є засланням”.

Але в цей час доля О.М.Шумлянського знову змінилась. Він відносно спокійно працював шість років завідувачем кафедри в Московській шпитальній школі. Тут він продовжував наукову працю. Його перу належать твори “О неправильных родах” (1793), “О поправлении повивального искусства” (1794), “О устройстве учения” (1796), переклад книги Галлера “Рассуждения против немощной и болезненной жизни”. Але в 1793 р. в Москву переїхав відомий петербурзький фізіолог і патолог професор *Матвій Пеккен*, якого Медична колегія і призначила на місце О.М.Шумлянського.

Сталося так, що за два місяці до цієї події помер один із земляків і друзів Олександра Михайловича — професор Г.П.Тимченко, й О.Шумлянського призначили на його місце в Московську акушерську школу. Це відбулося 11 листопада 1793 р., але зарплатня вже була значно меншою, у 600 рублів на рік. Вільною також була посада Московського міського акушера, яку раніше посідав також доктор медицини Г.П.Тимченко. Після його смерті розгорнулася боротьба за посаду. На адресу нового Президента Державної медичної колегії *А.Г.Васильєва* надходило багато листів від впливових придворних сановників з

Будинок
Харківського університету.
1830-ті роки

проханням про призначення на цю посаду того чи іншого доктора-іноземця. Але Васильєв відхилив усі ці прохання, він вважав, що оскільки посада московського акушера пов'язана з викладанням акушерства, на неї має бути обраною "особа відома". О.Шумлянський якраз відповідав цим вимогам. А.Г. Васильєв хотів, щоб Шумлянський залишався також професором Московського медико-хірургічного училища або знову повернувся до Петербурга на посаду професора Петербурзького медико-хірургічного училища. О.Шумлянський подякував за ці пропозиції, але відмовився переїздити до Петербурга, посилаючись на поганий стан здоров'я та бідність. Він пише Васильєву, що "...нужда і скудність, які супутні мені усе моє життя, які до цього часу я терпів бай-дуже, тепер примушують мене просити Вашої милості" [2]. Все, що міг зробити А.Васильєв, це компенсувати

О.М. Шумлянському різницю в зарплатні, призначивши його на початку грудня 1793 р. додатково на посаду міського акушера в Москві, а в 1794 р. обрати, нарешті, почесним членом Державної медичної колегії.

Але здоров'я його було підірване довгими роками злиднів і тяжких переживань. Тільки рік і вісім місяців він міг попрацювати в тій галузі медицини, яку вважав особливо важливою в ті часи для народу. Ці останні двадцять місяців, до дня смерті 6 липня 1795 р., принесли йому, мабуть, моральне задоволення. Він плідно працював до останньої миті, подавши до Державної медичної колегії доповідь про недоліки у справі навчання акушерству і пропонував узяти утримання повитух на державний кошт. Документи і листи архіву О.Шумлянського зберегла його вдова К.Шумлянська-Імбер. Після її смерті вони відійшли до архіву її сина — відомого

діяча часів Олександра І, московського пошт-директора А.Я.Булгакова, і разом із цим архівом потрапили в Російську державну бібліотеку в Москві, де зберігаються дотепер.

Брат Олександра Михайловича — Павло — тільки в 1799 році спромігся вирватися з Кронштадта, отримавши місце професора Московської медико-хірургічної академії. Водночас він посів місце директора Московського заводу хірургічних інструментів. Протягом шести років він налагоджував хірургічну справу в Москві, підготувавши багато досвідчених лікарів.

У 1805 р., після відкриття Харківського університету, його обрали першим професором і деканом медичного факультету. В 1811 р він був обраний почесним членом Петербурзької медико-хірургічної академії. Павло Михайлович, як і його старший брат Олександр, брав активну участь у реорганізації системи медичної освіти. Він написав низку наукових праць, зокрема про мінеральні води Полтавської губернії [6]. Помер П. Шумлянський у 1821 році.

Видатні російські лікарі та вчені, українці Олександр Михайлович і Павло Михайлович Шумлянські зробили значний внесок у розвиток вітчизняної медичної науки і заслуговують на почесне місце серед всесвітньо відомих українців.

Автор щиро дякує завідувачу наукового відділу Національного музею медицини України **Василію Догужову** за надані матеріали.

Література

1. Олександр Михайлович Шумлянський (1748-1795) // Люди русской науки. Под ред. И.В. Кузнецова (Биология, медицина, сельскохозяйственные науки). М.: Госиздат физ.-мат. лит.-ры, 1963.
2. **Василь Плющ.** Видатний гістолог, акушер, профессор та український діяч — Олександр Шумлянський // Нариси з історії української медичної науки та освіти. Кн.1 (Від початків української державності до 19 століття). — Мюнхен: Вид-во Укр. Вільної академії наук у Німеччині, 1970.
3. Из архива профессора А.М.Шумлянского. Письма и документы (1781-1795) // Научное наследство, том 2 / Публикация С.Л.Соболя. — М.,1951.
4. Краткое жизнеописание Медицины Доктора и Профессора Шумлянского // Всеобщий журнал врачебной науки, издаваемый И. Медико-Хирургической академией.—СПб, №1, 1812.
5. **Шумлянський В.О.** Життя і справи української шляхетської родини на тлі подій XVII-XVIII століть // Нові обрії. Наукові праці Інституту фундаментальних досліджень. Вип.8.—К.: Логос, 2005.
6. **О.Грандо.** Шумлянський Павло Михайлович (1752-1821) //Визначні імена в історії української медицини. — К.: РВА "Тріумф", 1997.